

פרשת וירא – אברהם והמלאכים

המלאכים, ומיד ממשיך הקב"ה את שיחתו עם אברהם. ככלל, אני חושב שמוצדק לצפות שאדם כאברהם, שאליו מדבר ה' לעיתים תכופות, לא יאלץ להסתמך על מלאכים כדי לשמוע את דבר ה'. למעט אברהם, מלאכים מדברים אל דמויות בתורה שאינן ראויות להתגלות ישירה יותר של הקב"ה, דוגמת הגר, לוט או בלעם.² הבחנה זו נכונה בתנ"ך כולו. ה' מדבר אל נביאים, ואילו בני אדם אחרים חווים חוויה יוצאת-דופן של מפגש עם מלאך. אולם אל אברהם מדברים מלאכים פעמיים – בפרשה שאנו עוסקים בה, ומאוחר יותר בשיאה של העקידה.

4. זה מביא אותנו לשאלה עקרונית. כיצד עלינו להבין את תפקידם של המלאכים, כאן ובכל מקום? המלאכים מדברים בשמו של הקב"ה.³ באופן בסיסי, מלאכים הם התגלמות של רצון ה' – כיצד, אם כן, עלינו להבין את ההבדל בין דיבור ה' אל אברהם בסוף פרשת לך-לך, ודיבור מלאך אליו בתחילת פרשת וירא?

אני חושב שהתשובה לשאלות אלו, כמו גם המפתח להבנת פרשת וירא בכללותה, טמונים בחלקה האחרון של פרשת לך-לך. ברית המילה היא מעשה הפיסי שבאמצעותו כורת אברהם את הברית עם ה'. ברית זו, הפותחת במילים "הַתְּהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תְּמִימִים", כוננה מחדש את היחס בין אברהם לבין עולם הטבע. בפרשת לך-לך אברהם מגיב אל העולם הסובב אותו לפי חוקי הטבע והסדר החברתי הרגילים, גם כאשר הוא מקבל עזרה מהקב"ה. כשהוא יוצא לקרב בראש צבא הקב"ה עוזר לו ומבטיח את ניצחונו, אך בכל זאת הוא נאלץ להילחם, ולהשתמש בכוחותיו שלו. אברהם חי בארץ, על אף העובדה שהקב"ה מדבר עמו ממרומים. אך לאחר ברית המילה, אברהם כבר אינו אחד מיושבי הארץ. עתה, הוא מתהלך לפני ה'.

הפסוק הפותח את הפרשה מצביע על שינוי זה בבירור - "וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלֵי מַמְרָא". שמו של אברהם נשמט מפסוק זה. האברבנאל, בחדות עין, מסיק מכך שהתגלות זו היא המשך ישיר של פרשת ברית המילה, על אף שאלו פרשות שונות.⁴ ואולם לא ברור מה מטרת התגלות זו, מה המסר שבה מן הקב"ה אל אברהם. התשובה היא שבמקרה זה, ההתגלות

סיפור אברהם והמלאכים מלא במסרים – מצוות ביקור חולים (ה' מבקר את אברהם, י"ח, א'), מצוות הכנסת אורחים (אברהם רץ להאכיל את ה"אנשים", ראה מסכת שבת, דף קכ"ז עמוד א'), ההיתר לספר "שקר לבן" (ה' משנה את דבריה של שרה אודות גילו של אברהם, רש"י י"ח, י"ג), צניעותה של שרה (רש"י י"ח, ט'). מרוב מסרים, אנו רגילים להתעלם מטבעו הבלתי-מובן של הסיפור עצמו. לשם איזו מטרה מבקרים המלאכים אצל אברהם? התשובה הפשוטה היא שהם באו כדי לבשר לו על הולדת יצחק הממששת ובאה. אך תשובה זו מעלה קושיות, ומכריחה אותנו להעמיק צעד נוסף בשאלה ששאלנו.

1. מדוע הכרחי ליידע את אברהם ששרה תלד בן בעוד שנה? הרי כבר מתחילת פרשת לך-לך, הבטיח הקב"ה לאברהם שיהיו לו ילדים. אף אחת מהאימהות העקרות האחרות – רבקה או רחל – לא קיבלה התראה מראש על הריונה הקרב. ואם נשאל שאלה מעט כללית יותר – מה החשיבות עבורנו, הקוראים, לעובדה שהייתה להולדת יצחק התראה של שנה מראש?

2. באופן ספציפי יותר – רק יום או יומיים קודם לכן הודיע הקב"ה לאברהם את אותו הדבר בדיוק. כאשר הקב"ה מצווה את אברם על המילה הוא משנה את שמו לאברהם ואת שמה של שרי לשרה, ומוסיף "וַיִּבְרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן" (י"ז, ט"ז). מספר פסוקים לאחר מכן, ה' אומר לאברהם בפירוש "אָבֶל שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יִלְדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתְ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק.... וְאֵת בְּרִיתִי אֶקִּים אֵת יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לְמוֹעֵד הַזֶּה בְּשָׁנָה הָאַחֲרֹת" (י"ז, י"ט-כ"א). הודעה זו זהה כמעט לגמרי לבשורה של המלאכים.¹

3. ומדוע מלאכים? כפי שצינו, הקב"ה בכבודו ובעצמו בשר לאברהם את אותה הבשורה. יתרה מזאת, ה' נגלה לאברהם באותו זמן שהמלאכים באו לאוהלו. זה בוודאי נראה מוזר, שהקב"ה שולח מלאכים לספר לאברהם (או לשרה) את החדשות הטובות כשהוא עצמו באמצע לדבר איתו. אך עוזבים

¹ הרמב"ן מסיק מכאן שאברהם לא גילה לשרה חדשות אלו, אולי משום שביצע מיד את המילה, ואז היה חולה. מכאן שמטרת ביקורם של המלאכים הייתה לבשר לשרה את מה שאברהם כבר ידע. מלבד חוסר הסבירות של הרעיון שאברהם "ישכח" לספר לאשתו שאחרי שלושים שנה היא עתידה ללדת בן, סבורני כי התורה בעצמה רומזת שלא כך היה. ה' שינה את שמה של שרי לשרה. מנקודה זו ואילך היא קרויה אך ורק בשם שרה, גם על ידי המלאכים ששואלים "איה שרה אשתך?". נראה ברור כי אברהם כבר סיפר לשרה על שמה החדש; כיצד יתכן שבו בעת לא סיפר לה גם על הולדת יצחק, שקשורה בקשר הדוק לשינוי השם?

² כך, העובדה שמלאך ולא ה' הוא זה המתגלה אל הגר נתפסת בעינינו כרמז למעמדה הנחות יותר. יוצאים מכלל זה חלומות נבואיים, כגון חלום יעקב בבית-אל.

³ לפי רוב הפרשנים, ההבטחה "שׁוֹב אֲשׁוּב אֵלֶיךָ כְּעַתְּ חַיָּה" (י"ח, י"ז) מתגשמת כאשר "וְהָיָה פֶקֶד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר וַיֵּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דָּבָר" (כ"א, א').

⁴ השוו לדברי הרמב"ן לפרק י"ח, סוף פסוק א'

מצב טרנסצנדנטי חדש זה של אברהם משתקף בפרשת וירא כולה.

1. כאשר עוזבים המלאכים את אברהם, אומר ה' "המִכְסָּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה" ? אברהם נעשה שותף של הקב"ה בניהול העולם, בן-לוויה החולק בנטל האחריות. "וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהִי לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוֹם וְנִבְרָכוּ בוֹ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ". האם יכול ה' לפעול בסדום מבלי ליידע את אברהם?

2. אברהם מתווכח עם הקב"ה על תפקידו של הקב"ה בעולם - "הֲשֹׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט"? אברהם כבר אינו רק תושב של העולם הגשמי, אלא אחד שמעורב בהגדרת האופן בו ינוהל עולם זה מלמעלה.

3. מדוע נהפכה סדום? התורה אינה מפרטת מה בדיוק כל כך נורא בסדום, מעבר לרמיזה שלא חיבבו אורחים. מן הסתם היו עוד ערים בעולם שלא היו מכניסות אורחים במיוחד, ובכל זאת צרה יוצאת דופן כזו לא היתה מנת חלקן. אני חושב שהתשובה לכך נועצה במצבו החדש של אברהם – ולכן אותם מלאכים המבקרים את אברהם הם אלו שהופכים את סדום.⁶ סדום נהפכת משום שארץ ישראל אינה סובלת רוע. השוו:

וְאָמַר הַדּוֹר הָאֲחֵרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהִנְכִּרִי אֲשֶׁר יָבֵא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת מִכּוֹת הָאָרֶץ הַהוּא וְאֵת תַּחְלָאִיהָ אֲשֶׁר חָלָה ה' בָּהּ.

גְּפִרִית וּמְלַח שְׂרָפָה כָּל אֲרֻצָּה לֹא תִזְרַע וְלֹא תִצְמַח וְלֹא יַעֲלֶה בָּהּ כָּל עֵשֶׂב כְּמִהְפַּכַת סָדוֹם וְעִמְרָה אֲדָמָה וְצִבּוֹיִם אֲשֶׁר הִפְךָ ה' בְּאֶפּוֹ וּבְחִמְתּוֹ.

וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם עַל מֶה עָשָׂה ה' כְּכֹה לְאָרֶץ הַזֹּאת ... וַיִּתְּשֵׁם ה' מֵעַל אֲדָמָתָם... (דברים כ"ט, כ"א-כ"ז)

השמדתם של תושבי סדום אינה מודגשת כמו שמודגש דווקא חורבן האדמה. מדוע נהפכת סדום על ידי מלאכים הבאים מביקור אצל אברהם לאחר מילתו? זוהי, גם כן, השתקפות של העלאתו של אברהם מעל לסדר הטבעי. ארץ ישראל, הארץ שניתנה לאברהם, אינה עוד ארץ רגילה המצייתת לחוקי הטבע הרגילים. זהו ביתם עלי אדמות של בני-לווייתו של הקב"ה, ארץ שבפני עצמה אינה יכולה לסבול רשע. אותם מלאכים (כלומר, נוכחותו של ה'), שנוכחותם בביתו של אברהם מחדשת את נעוריהם

כשלעצמה היא המטרה. אחרי המילה, ה' מתגלה לאברהם בכדי לבלות זמן עמו, בדידות, כיוון שכעת אברהם שייך לחברת ה' ולא לזו של בני האדם. כל אחת מההתגלויות הקודמות של ה' לאברהם נועדה כדי לומר לו משהו מסוים; התגלות זו מסמלת את האחוה בין הקב"ה לאברהם. המילה שינתה את מעמדו של אברהם מזה של אדם צדיק לזה של "ידיד ה'", חלק מהקהילה הרוחנית. כעת אברהם הוא בעל-ברית ה' ולא בעל בריתם של ענר, אשכול וממרא.

כעת אנו מגיעים לביקור המלאכים. חז"ל אומרים שהסיבה לכך שכאשר המלאכים פוגשים את אברהם הם קרויים "אנשים", בעוד כאשר הם פוגשים את לוט הם קרויים "מלאכים", היא שאברהם היה רגיל למלאכים, ולכן הם נראו לו כאנשים, בעוד עבור לוט היה זה חידוש. בהכללה, אני חושב שמשמעות הדבר שמנקודה זו ואילך, מלאכים נוכחים בחברתו של אברהם כעמיתים, והוא נמצא ביניהם בסביבתו הטבעית. "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תָמִים". ההתהלכות לפני ה', כפמלייתו של מלך, היא התפקיד שאנו מייחסים בדרך כלל למלאכים. אברהם חי כעת בינות למלאכים, כך שמלאכים נראים בעיניו כבני אדם.

מהו בכל זאת ההבדל בין הודעת ה' על לידת יצחק בפרשת לך-לך לבין זו של המלאך בפרשתנו? שימו לב לניסוח - "שׁוֹב אֲשׁוּב אֵלֶיךָ כְּעַת חַיָּה וְהָיָה בֶן לְשָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ". המלאך לא רק צופה הולדת בן, אלא מצהיר שיהיה נוכח עם אברהם, ונוכחות זו תתבטא בנוכחות בן לאברהם ("והנה בן"). במילים אחרות, נוכחותם של מלאכים, של הקב"ה, של סביבה שמימית בביתו של אברהם תתבטא באופן טבעי ביצירה וחידוש הנעורים. לא "אתן לך בן", אלא "והנה בן". שרה, בבינתה היתירה של אשה, שמה לב מיד לדקות זו. "אֲחֵרִי בְלָתִי הָיְתָה לִי עֶדְנָה?"⁵ עבור אברהם יהיה זה בלתי רגיל להיות אב לילד בגיל מופלג כזה, אך עבור שרה נדרשת התעלות מעל הזמן, חזרה לימי נעוריה. לאברהם נולד בן "לְזִקְנִי" (כ"א, ב' ו-ז), אך שרה ממש נעשית צעירה מחדש. כיוון שלא חוותה בעצמה מילה, אם כי היא נכללה בתוצאות התהליך (שמה שונה גם הוא), שרה צוחקת מרוב תדהמה מעצם הרעיון. השטף הרגיל של הזמן נעשה חסר משמעות בביתו של אברהם. המלאכים אינם באים רק כדי לבשר, הם באים כדי לחולל את השינוי עצמו (בדיוק כשם שהם הופכים את סדום, ולפי חז"ל, גם מרפאים את אברהם). במילים אחרות, נוכחות המלאכים כאן מסמלת את שכינת ה' ופעולתה, לא כנס המופעל מרחוק כדי לתקן מצב בעייתי, אלא כשינוי מן השורש של תנאי מחייתו של אברהם בעולם הזה.

⁶ רש"י מסיק מהשימוש בלשון יחיד בכל פעם שמתמלאת שליחות של המלאכים, שכל מעשה בוצע על ידי מלאך אחר – אחד לרפא את אברהם, אחד להרוס את סדום, ואחד לבשר את הולדת יצחק. זה אינו סותר את טענתי שהעלילה קושרת בין הבשורה שקיבל אברהם על הולדת יצחק לבין הפיכת סדום על ידי שליחת המלאכים ששלחו לבצע את שתי המשימות. להפך. אם חוקי המלאכים מחייבים שכל מלאך מבצע רק משימה אחת מסוימת ומובחנת, מדוע שלשתם הולכים יחד? מדוע המלאכים שהופכים את סדום ומצילים את לוט מבקרים את אברהם בחברת המלאך שתפקידו לבשר את הולדת יצחק? התשובה הברורה היא שזוהי שליחות אחת משולבת ומתמשכת.

⁵ שימו לב לרש"י שם.

1. בהזדמנות נוספת, בסופה של העקידה, מתגלה מלאך אל אברהם. על אף טענת חז"ל כי מלאכים נראים לאברהם כ"אנשים", המלאך הזה מכונה בשם "מלאך". מדוע? שימו לב שמלאך זה מדבר אל אברהם "מן השמים".
2. קשרו את דברי רש"י בפרק כ"ג, פסוק א' – " וַיְהִי חַיִּי שָׁרָה" לנאמר בשיעור זה.
3. פרק כ"ג, פסוק ד' – " גַּר וְתוֹשֵׁב אֲנֹכִי עִמָּכֶם", פסוק ו' – " נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכְנוֹ". בראשית רבה, פרשה מ"ג סימן ה' – "ששם השוו כל עובדי כוכבים וקצצו ארזים ועשו בימה גדולה והושיבו אותו בתוכו למעלה והיו מקלסין לפניו ואומרים לו שמענו אדוני וגו', אמרו לו מלך את עלינו, נשיא את עלינו, אלוה את עלינו".
- מהו מעמדו החברתי של אברהם בארץ כנען?
  4. עיינו בדברי המדרש לאור הנאמר בשיעור: "ומבשרי אחזה אלוה", אילולי שעשיתי כן (ברית מילה) מהיכן היה הקב"ה נגלה עלי?" (בראשית רבה, פרשה מ"ח סימן ב', וכן שם, פרשה מ"ח סימנים ג-ה)
  - " אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי תאמר משמלתי אינן באים אצלי, אמר לו הקב"ה עד שלא מלת היו בני אדם באים אצלך עכשיו אני בכבודי בא ונגלה עליך הה"ד וירא אליו ה' באלוני ממרא." (בראשית רבה, פרשה מ"ז סימן י').
  5. הנצי"ב מסביר שההבדל בין בשורת ה' בפרשת לך-לך לבשורת המלאך בפרשת וירא הוא שהקב"ה אומר " למועד הזה בשנה האחרת", ביטוי שמשמעותו היא לאו דווקא השנה הבאה, ואילו המלאך אומר " כַּעַת חַיָּה" – בעוד שנה בדיוק. כיצד עוד ניתן להסביר את ההבדל בין שני הביטויים?

של שרה ואברהם דרך יצחק, מורידים אש וגופרית בעצם נוכחותם בסדום.

4. "וַיְהִי בְשַׁחַת אֱלֹהִים אֶת עָרֵי הַכְּפֹר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מֵתוֹךְ הַהֶפְכָּה בְּהַפֵּךְ אֶת הָעָרִים אֲשֶׁר יָשָׁב בָּהֶן לוֹט " (י"ט, כ"ט). בפרשת לך-לך אברהם מציל את לוט בכך שהוא תוקף את המלכים ששבו אותו. בפרשת וירא הוא מציל אותו שוב, פשוט משום שהקב"ה, בזכרו את ידו אברהם, מפריד את לוט מסביבתו; השתקפות חיוורת של הבדלת אברהם מסביבתו.

5. אבימלך לוקח את שרה אל ארמונו, כשם שעשה פרעה לפניו. במקרה הראשון, מייסרים את פרעה נגעים (שאנו יודעים כמובן שהם מאת ה'), והוא ממחר להשיב את שרה. בפעם הזו, הקב"ה עצמו בא לומר לאבימלך להשיב את שרה. המדרש והמפרשים מתקשים לרסן את תדהמתם מכך שאבימלך ראוי לשמוע את דבר ה'. אני חושב שהמוקד לא צריך להיות מעלתו של אבימלך, אלא הקשר בין אברהם והקב"ה. מישוהו גרם לאברהם בעיה מאד חמורה ומאד אישית. הקב"ה מתערב באופן אישי כדי לתקן את המצב. הקב"ה מוסיף – "וְעַתָּה הָשִׁב אֶשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וַיִּתְפַּלֵּל בְּעֶדְךָ וַחַיָּה" (כ', ז). ביחס לשאר תושבי הארץ, לאברהם יש כוחות כמעט מאגיים לפנות אל הקב"ה ולרפא חולים. הקב"ה אומר לאבימלך: "יש לך בעיה, אך לאברהם יש "פרוטקציה" אצלי; הוא אחד משלי, ולכן יוכל לעזור לך".

6. העקידה – זהו כבר שלב אחר, אך כיוון שזמננו תם אשאיר לכם לחשוב על כך בעצמכם.

פרשת וירא היא פרשה נפרדת חדשה כיוון שהיא מתארת שלב חדש לחלוטין בחייו של אברהם. עם זאת, שורשיה נעוצים בסוף פרשת לך-לך. ברית המילה של אברהם מסיימת את סיפורו של האדם הצדיק; ביקורם של המלאכים אצל אברהם מתחיל את סיפורו של האדם השמימי, מה שחז"ל מכנים "מרכבה לשכינה".

שאלות ונקודות לעיון נוסף: